

daje mogućnost usporedbe, nadodaje literaturu. Recenzira one stvari gdje je dobar poznavatelj problematike. Očiti je njegov interes za povijesnom knjigom, ekumenskom problematikom, romanom, vjerskom knjigom. Dobar dio tih recenzija nastaje 60-ih godina. Iz njih izbija Turčinovićev duh koji ga navodi na osnivanje Kršćanske sadašnjosti. »Ali sve dolazi u pitanje, sve puca, sve se lomi kad Isus pokazuje kakav je Bog prema čovjeku. (...) Isusov se govor o Bogu ne prihvaća kad dolazi u pitanje čovjek, odnosno kada je riječ o razlikama među ljudima. Dakle, ne na teoriji o Bogu, ne na teoriji o molitvi, o štovanju Boga, nego na tom što se čovjeku čini. Kad se propovijeda Božji stav prema čovjeku, na toj liniji sve počinje pucati. Na toj liniji!«, zaključuje Turčinović.

Čovjek je prioritet Turčinoviću. I za tog čovjeka ima razumijevanja.

Shvaća njegove stranputice. I uglavnom ga ne optužuje. I kada taj čovjek zapada u formalizam ili vjeru doživljava više kao folklor, on nastoji tog čovjeka razumjeti. I strasno brani sve one oblike religioznosti koje bi mi površno mogli nazvati folklorom. Tako kada govori o Božiću silno se trudi da shvati i drugima predoči kako su i neke »profane« dimenzije slavljenja Božića svojevrstni izričaj vjere. Jednom riječju, za njega nije samo bitno poznavati Boga ili vjerovati Bogu. Za njega je izuzetno važno da čovjek mogne »uživati u Bogu«. Humanistički univerzalizam koji je nužna pretpostavka, ali i posljedica, istinske vjere. Čitanje ove knjige je teološka izobrazba, ali i jednostavno razmišljanje nad pitanjima i problemima s kojima se vjernik uvijek, a pogotovo danas, susreće.

Josip Grbac

Milan ŠIMUNOVIĆ, *Kateheza prvenstvena zadaća Crkve. Identitet i perspektive hrvatske pokoncilске kateheze i katehetike. U obliku bilance, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011., 765 str.*

U izdanju Kršćanske sadašnjosti početkom 2011. godine objavljena je knjiga autora Milana Šimunovića pod glavnim naslovom: *Kateheza prvenstvena zadaća Crkve*, i podnaslovom: *Identitet i perspektive hrvatske pokoncilске kateheze i katehetike. U obliku bilance*. Radi se o ovcem teološko-kate-

hetskom djelu (765 str.). Što se tiče unutrašnjeg rasporeda, knjiga je strukturirana u četiri dijela. U *prvom dijelu* (33-208), u sedam poglavlja, autor govori o postkoncilskoj evangelizacijskoj katehetskoj obnovi kao trajnom uporištu za budućnost odgoja vjere. U *drugom dijelu* (209-438),

isto tako u sedam poglavlja, promišlja se o *prijelomom razdoblju* za hrvatsku katehezu koje je nastupilo procesom ponovnoga uvođenje vjeronauka u hrvatski školski sustav 1991. godine. U *trećem dijelu* (439-574), u šest poglavlja, razmatra se o župnoj katehezi u novim okolnostima spomenutoga *razdoblja* nadolaskom demokratskih promjena u hrvatskome društvu. I konačno u *četvrtom dijelu* (575-712), u tri poglavlja, autor *projicira* perspektive kateheze u svijetu naglih promjena u kojima se valja suočiti s novom katehetskom paradigmatom i donosi zaključak u znaku *stvaralačke nade* (708-712). Spomenuti strukturirani raspored knjige autor objašnjava poduljim *Predgovorom* (9-15) u kojem se nalazi podatci koji čitatelju olakšavaju komuniciranje s knjigom. Isto tako u opširnom *Uvodnom dijelu* (str. 19-39) autor opisuje suvremeni epistemološki status kateheze/katehetike. Radi se o poimanju kršćanskoga odgoja i njegova suodnosa prema evangelizaciji i katehezi. U *Pogovoru* (str. 713-717) knjige nalazi se opširni *curriculum vitae* koji je napisao Anton Peranić, katehetičar, autorov mlađi kolega s teološkoga učilišta u Rijeci. Na kraju, objavljena je i *Katehetska bibliografija* koja donosi autorove objavljene radove iz fundamentalne i specijalne katehetike te crkvene kateheze. Knjiga završava *Tematskim kazalom* (729-754), koje uređenim popisom ključnih riječi i sintagmi religiozno-pedagoškoga i katehetskoga terminološkog sustava uvelike pomaže čitatelju koristiti se knjigom.

Iz recenzijskoga osvrtu na cjelokupan diskurs u knjizi nije teško zaključiti da je autor opravdano izabrao formulaciju glavnoga naslova knjige. Naime, u naslovu se implicate nalazi jedno od eklezijalnih obilježja kojim se iskazuje recipročni odnos Božje riječi i Crkve. Budući da je »kateheza« jedan od temeljnih oblika »posluživanja Riječi« (Dj 6,4), s pravom se može formulirati teološko-katehetski aksiom: *kakva kateheza takva Crkva – kakva Crkva takva i kateheza*, ili: *nema Crkve bez kateheze niti kateheze bez Crkve*. Otuda i imanentno logičan zaključak temeljem kojega je autor naslovio svoju knjigu: *Kateheza proevstvena zadaća Crkve*. Usput treba reći da su te riječi uzete iz Apostolske pobudnice Ivana Pavla II. *Catechesi tradendae*, br. 15. U tom smislu kateheza je u svako vrijeme sastavni dio života i rada Crkve.

Na svakom području osobnoga i društvenoga života i djelovanja, pa tako i na crkvenome katehetskom području, postoji temeljni zakon: gdje se živi i stvara, mora se u redovitim vremenskim razmacima stvarati *bilanca*, odnosno potrebno je donositi *zaključni račun*. Bez toga je teško očekivati i gotovo nemoguće određivati vrijednosti pomaka u razvoju. Zato je autor slijedeći »analitičko-deskriptivnu metodu« iznio na vidjelo »kako je 'hrvatska kateheza i katehetika' napredovala« (str. 13) u životu i radu Crkve u vremenskom rasponu od završetka Drugoga vatikanskog koncila do danas. Ostvarujući taj zadatak autor je postavio temeljna pitanja koja se od-

nose na »identitet kateheze/katehetike«: što je kateheza danas, koji su njezini ciljevi i zbog čega se katehizira, gdje se ona ostvaruje i tko su njezini naslovnici? Po mišljenju autora identitet hrvatske kateheze/katehetike valja promatrati u kontekstu hrvatske specifičnosti i identiteta europske kateheze/katehetike. Tragom problemskih situacija i pitanja autor iz obilja neobjavljene građe i objavljenih istraživanja prosuđuje vrijeme poslije Koncila do danas. U tom kontekstu valja razumijevati i dva podnaslova: *Identitet i perspektive hrvatske pokoncilске kateheze i katehetike. U obliku bilance*. Zato se u ovoj knjizi na svojstven način zbrajaju uspjesi i neuspjesi kao krajnji ishod kateheze/katehetike u postkoncilskom vremenu u Hrvatskoj. Autor se, dakle, odvažio donijeti zaključak o tom obavljenom poslu, na način da uravnoteži ono što se može mjeriti ili procijeniti i ono čime se može iskazati rezultat.

Premda su i drugi hrvatski katehetai u različitim prigodama u svojim znanstvenim radovima nastojali definirati narav i zadaću hrvatske postkoncilске kateheze u raznim razdobljima njezina postkoncilskog razvoja, u ovome je radu hrvatsko katehetsko zbivanje objedinjeno na način da se može pratiti cjelina toga procesa. Osim toga, slijedeći načelo kontekstualizacije (str. 14), prvi put su izneseni neki elementi koji karakteriziraju hrvatski »katehetski pokoncilski hod« koji se susretao sa znatnim teškoćama u vrijeme neslobode komunističkoga sustava, pa dijelom

i nerazumijevanjima u nekim crkvenim krugovima. S pravom se može reći da se postkoncilsko definiranje naravi i zadaće kateheze u hrvatskim uvjetima dogodilo upravo sedamdesetih i osamdesetih godina, zahvaljujući relevantnim univerzalno crkvenim i hrvatskim katehetskim dokumentima, a osobito dostignućima u konkretnoj katehetskoj praksi, koja su dolazila do izražaja na *katehetskim ljetnim školama*. Autor, kao aktivan sudionik toga vremena i katehetskih procesa, uočava temeljne sastavnice hrvatske kateheze/katehetike, što će ostati uporišna točka za njihov daljnji razvoj.

Na osobit način treba istaknuti pitanje identiteta hrvatske kateheze kada se ona početkom devedesetih godina prošloga stoljeća počela diferencirati na župnu katehezu i konfesionalni model vjeronauka u hrvatskom školskom sustavu. No valja naglasiti da se radi o procesu koji se ostvaruje kroz različite napetosti među kojima posebno treba izdvojiti napetost između *teološke i pedagoške dimenzije kateheze*. Ta napetost izvor je kreativnosti, pazeći pritom da se ne naruši nužno potrebna ravnoteža koja se između župne kateheze i školskoga vjeronauka uspostavlja *razlikovnim i komplementarnim suodnosom* (usp. str. 401-406). Zato autor brižno notira, kritički analizira i projicira procese usustavljenja vjerskoga odgoja u izvanobiteljskim uvjetima i vjeronauka u školi, ne prešućujući pritom da taj proces prolazi od posve mašnjega odobravanja do kontestacije, kako u širem društveno-političkom tako

i u crkvenom okviru. Uz autorovo zauzeto zalaganje za (katolički) konfesionalni model školskoga vjeronauka, inače u koncilskom duhu dijaloški i ekumenski otvoren, posebno je razvidno i njegovo zalaganje da se istovremeno na nov način koncipira i ostvaruje župna kateheza u promijenjenim okolnostima, što predstavlja izraziti hrvatski model, koji u hrvatskoj Crkvi još nije dovoljno prepoznat. Nema sumnje da je od posebne važnosti što se u ovom djelu ističu značajni naglasci za »katehezu budućnosti« u promijenjenoj evangelizacijsko-katehetskom paradigmi (usp. str. 651-693).

Definiranje naravi i zadaće hrvatske kateheze, njezin preustroj ulaskom vjeronauka u školu, a posebno skica njezine perspektive to je vjerodostojnija što je autor ne samo sudionik u svim *bilanciranim* događanjima, nego dobrim dijelom i njihov pokretač na spomenutim katehetskim ljetnim školama i u Nacionalnom katehetskom uredu Hrvatske biskupske konferencije (713-717). Tim pitanjima autor se trajno bavio ne samo u znanstveno-nastavnom zvanju kao sveučilišni nastavnik i u redovitoj pastoralno-katehetskoj praksi, nego k tome treba dodati da je autor sudionik i u radu brojnih europskih simpozija i kongresa. On je također aktualni član Komisije Vijeća europskih biskupskih konferencija (CCEE) sa sjedištem u St. Gallenu (Švicarska) za katehezu, školu i sveučilište, u svojstvu eksperta za katehezu.

Temeljem rečenoga, valja zaključiti da je autor »živa riznica« arhivske

građe s umijećem njezine kontekstualizacije, izmjenjujući deskriptivno-analitičku metodu s kritičkim znanstvenim promišljanjem. Na taj zaključak upućuju i brojne fusnote (ukupno 1892) koje pružaju obilje informacija, poticaja i izazova za daljnja tematska istraživanja i bilanciranja kateheze/katehetike u postkoncilskom vremenu u Hrvatskoj. Ovo djelo zanimljivo je i važno i po tome što se u njemu iznose i komentiraju neke dosad mnogima nepoznate činjenice i događanja, bez kojih je teško razumjeti hrvatski »katehetski hod«.

Dovedu li se rezultati detaljnije recenzijske analize u vezu s globalnim uvidom u knjigu, koja ima veliki broj referencija na relevantne religiozno-pedagoške i katehetske dokumente, a posebice na katehete znanstvenike (230 autora), među kojima se nalaze i najpoznatiji svjetski katehete, opravdano je zaključiti da je hrvatska postkoncilaska kateheza/katehetika bilancirana prema pet katehetskih mjerila, utemeljenih na suvremenom epistemološkom statusu religiozno-pedagoške i katehetske struke:

1. U aktualnoj katehetskoj refleksiji utvrdilo se temeljno pitanje oko kojeg se kreće kateheza/ katehetika: kako se danas postaje kršćaninom? Odgovor na takvo pitanje već je koncem 2. st. zabilježio Terulijan: *funt, non nascuntur christiani* (*Apologeticum* 18,4). Ono se u svakom vremenu, pa tako i danas, aktualizira i na nov način reinterpretira.
2. Suvremena katehetika se ne bavi samo kršćanskim svijetom, odnosno s onima

koji su već kršćanski inicirani, nego se njezino područje istraživanja sve više premješta i na područje svijeta (nove) evangelizacije.

3. Temeljem suvremene ekleziologije, posebice iz recipročnoga odnosa posluživanja Božje riječi i Crkve, proizlazi da je kateheza prvenstvena crkvena služba.
4. Kateheza je događanje/praksa koja (uvijek) prethodi katehatici kao znanstvenoj refleksiji na tu praksu, odnosno događanje.
5. Katehetika se u suvremenosti profilira kao jedna od znanstveno-nastavnih grana unutar znanstveno-nastavnoga polja teologije i u interdisciplinarnoj povezanosti s ostalim humanističkim poljima i društvenim znanstvenim područjem.

Knjiga je pisana veoma razumljivim znanstveno-stručnim teološko-katehetskim jezikom. Namijenjena je znanstvenicima, studentima (posebice na crkvenim učilištima), svima koji planiraju i programiraju vjerski odgoj u predškolskim ustanovama, župnu katehezu i vjeronauk u školi, a to znači svim odgojiteljima u vjeri, školskim vjeroučiteljima i katehetama te prezbiterima koji se definiraju kao katehete katehetâ, tim više što se uz teoretska promišljanja iznose i temeljna usmjerenja, odnosno praktični modeli rada u vjeronaučnom, odnosno katehetskom procesu (str. 15). Od posebne je važnosti što se u posljednjem dijelu knjige (575-712) iznose neki važni elementi za današnju i buduću hrvatsku katehezu i katehetiku.

Po svemu sudeći, objavljena knjiga Milana Šimunovića bit će nezaobilazno djelo za daljnja tematska i druga katehetska istraživanja. Među ostalim, poziva se na »ozbiljnu i širu raspravu« (str. 607) o pitanju aktualnoga konfesionalnog modela školskog vjeronauka, a povodom pojedinačne inicijative u hrvatskoj javnosti kojom ga se problematizira. Riječ je, kako se čini, o inicijativi sličnoj stanovitoj europskoj tendenciji da se u procesu diferencijacije crkvene kateheze i školskoga vjeronauka, u profiliranju toga školskog predmeta, više ne referira na teologiju (katoličku ili evangeličku), nego na religijske studije (*religious studies*). Postavlja se pitanje: znači li to da školski vjeronauk time izlazi iz kompetencije katehetskih istraživanja? Autor knjige ovo problemско pitanje teološko-katehetski analizira i prosuđuje, pozivajući stručnjake katehete i druge teologe na raspravu.

U ovom recenzijskom mišljenju treba skrenuti pozornost i na neke manje nedostatke ovoga djela, koji istina ne umanjuju njegovu vrijednost. Radi se o dvama nedostacima: šteta je što knjiga nema kazalo najcitiranijih autora i sažetak na engleskom jeziku. Uz spomenuto, valja također upotpuniti neke navode. Tako se, kada se govori o *Malom Koncilu* tvrdi: »prvi urednik bio je franjevac o. Gabrijel Đurak«, (str. 631, bilješka 136). Međutim *Mali Koncil* je počeo izlaziti u ožujku 1966. godine (usp. Luka DEPOLO, *Mali Koncil*, u: Marko PRANJIĆ (ur.), *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon*, Zagreb, 1991., 431), a o. Gabrijel Đurak bio je

njegov urednik od 1968. godine do 1974. godine (usp. Alojzije HOBLAJ, Anđeo Čuvar – mjesečnik za djecu i mladež u prvoj polovini 20. stoljeća. Doprinos religioznom odgoju u kontekstu općega odgoja i obrazovanja, u: *Croatica Christiana Periodica*, 29 (2005.) 56, str. 151, bilješka 20). Opisujući katehetiku kao *znanost komunikacije vjere u određenoj kulturi*, upotrijebljena je sintagma »stvaralačka umjetnost« (str. 640); iz cjelokupnoga konteksta proizlazi da se ne radi o *umjetnosti* nego u *umijeću*. Navodi se, nadalje, da se je Katedra religiozne pedagogije i katehetike na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu osnovana 6. lipnja 1966. godine (str. 641, bilješka 171). Može se pretpostaviti da je autor mislio na vrijeme njezina ponovnoga utemeljenja, dok valja naglasiti da je ista Katedra na Teološkome fakultetu u Zagrebu osnovana već 14. studenoga 1919. godine.

Zaključno treba reći da su drugi narodi već odavno dobili bilancu post-koncilске kateheze. U tom smislu knjiga Milana Šimunovića zadovoljava veliku potrebu koja se već dugo vremena osjeća kako u crkvenoj tako i u široj društveno-kulturnoj hrvatskoj javnosti. Štoviše, može se u neku ruku ustvrditi da to djelelo u stanovitom smislu kasni. Jer da se ovo djelo pojavilo nešto ranije, o nekim bi se pitanjima (npr. vjeronauk u školi) drukčije promišljalo. Naime, svatko tko piše o hrvatskoj katehezi mora nužno voditi računa o kontinuitetu hrvatske kateheze/ katehetike u cjelini. Kako neka promišljanja ne bi izazivala nepotrebne dvojbe i nesporazume na teoretskom i praktičnom planu, svaka inovacija bi trebala imati viziju cjelokupnoga hrvatskog katehetskog razvoja.

Alojzije Hobljaj

Alfons FÜRST, *Die Liturgie der alten Kirche. Geschichte und Theologie*, Aschendorff Verlag, Münster, 2008., 311 str.

Na početku predgovora (str. 5) autor Alfons Fürst, profesor Povijesti rane Crkve, patrologije i kršćanske arheologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Westfalskog Wilhelmova sveučilišta u Münsteru, navodi da je knjiga izrasla iz manuskripta za predavanja prilagođenih novom modulariziranom interdisciplinarnom studijskom programu njegova

predmeta na njemačkim sveučilištima. Budući da je prvenstveno namijenjena studentima, knjiga ne predstavlja znanstvenu raspravu u užem smislu te riječi niti autor teži dati originalni doprinos proučavanju povijesti kršćanskog bogoslužja. Utemeljena na rezultatima ranijih istraživanja razvitka bogoslužja i sakramentalnog bogoslovlja, ova knjiga pred-